

FORATS PER A FER UN RÈQUIEM

CABOSANROQUE I
MIQUEL GARCIA

Del 7 de juny al 13 d'octubre de 2024
Bòlit_LaRambla

«Encongít per trinxeres i hospitals, perseguit de roigs, apocalipsis, he callat massa. (...)»

Cal que sapigüeu de mi, de nosaltres.

Cal que us llanci la solitud de milions com jo:

vides clivellades pels sols furiosos, amb dring de cantimplora buida al costat, i perseguides de metralles persistents.

Durant mesos i mesos hem dormit sobre la terra dura, sense veure l'estelada infinita, indiferents als meteors.

Masteguem cançons quan les corretges estrenyen els nostres cossos famèlics i hem cavat bressols de fang per a la mort brusca. (...)»

“Veü en la nit”, Agustí Bartra (del poemari *Arbre de foc*, 1946, escrit a l'exili amb escenes del front de guerra)

En els últims mesos han aparegut notícies sobre l'interès d'algunes comunitats per derogar les diverses lleis autonòmiques de memòria democràtica. S'ha vist a Aragó (ho van comunicar el 20 de novembre del 2023, el dia de la mort de Franco, i van disposar-ho legalment el 15 de febrer del 2024), però també a València (que van cancel·lar la Conselleria de Qualitat Democràtica), Illes Balears, Cantàbria, Extremadura i Múrcia. Quins arguments donen algunes de les formacions polítiques actuals adscrites en l'àmbit de la dreta i l'extrema dreta en contra de la reparació democràtica? Segons el govern d'Aragó, la Llei de memòria democràtica d'Aragó (14/2018) «imposa un relat oficial i qualsevol pretensió de crear una història oficial vulnera les llibertats públiques, ja que al legislador no li correspon construir un relat històric de cap època determinada». La desvinculació amb la història, la instrumentalització dels drets humans i l'esborrat de memòria en nom de la llibertat individual, són operacions, si més no, sinistres.

Encara ara, es calcula que hi ha 140.000 persones desaparegudes durant la Guerra Civil i el franquisme, moltes de les quals es troben a les 4.265 fosses del franquisme. Se sol dir que, després de Cambodja, Espanya és el país amb més fosses per exhumar. A Catalunya hi ha més de 900 fosses –la majoria d'elles vinculades als fronts de guerra a causa d'haver estat l'escenari d'importants batalles durant la Guerra Civil– i s'estima que només se n'han obert un 10%. De fet, a Espanya, la Llei d'amnistia de 1977 va comportar passar pàgina de les greus violacions de drets humans comeses en el passat recent, cancel·lant fins i tot l'obertura de fosses comunes que havien iniciat familiars de les víctimes de la repressió franquista en algunes comunitats com Navarra i La Rioja en els anys de la transició a la democràcia. L'any 2000, en un moment àlgid del moviment de recuperació de la memòria històrica, es va obrir, per iniciativa d'una associació memorialista una fossa de repressió franquista a Castella-Lleó. A Catalunya, l'octubre de 2007 s'aprovava la Llei del memorial democràtic (13/2007), la primera llei de memòria democràtica; dos mesos després s'aprovava la llei estatal coneguda popularment com la “ley de recuperación de la memoria histórica” (52/2007). També a Catalunya el 2009 es va impulsar la Llei 10/2009, sobre la localització i la identificació de les persones desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura franquista i la dignificació de les fosses comunes. Posteriorment, es van aprovar diversos articulats seguint l'exemple català i estatal en altres comunitats autònomes. De nou en el context estatal, des de 2020 fins a l'actualitat s'ha creat una Direcció General de Memòria Democràtica i una Secretaria d'Estat de Memòria Democràtica. El 2022 es va aprovar la Ley de Memoria Democrática (20/2022) de rang estatal que amplia els àmbits d'acció i que incorpora, com la llei pionera catalana, el qualificatiu de “democràtica”, entenent, precisament, que la història també la fan els “vençuts” i que la reparació s'ha de fer en nom de les víctimes i de les persones resistents als totalitarismes, no de la història.

Aquestes són algunes de les principals accions de memòria democràtica per recuperar la memòria dels vençuts i dels opositors al franquisme, però després de la Guerra Civil, i durant moltes dècades, va prevaler el silenci administratiu pel que fa als cossos dels vençuts. La dictadura franquista només vetllava per les seves víctimes, els seus partidaris i, alhora, va marginar la memòria dels seus adversaris republicans i va deixar aquests morts en la pau relativa d'un dolor que es creia que si es callava, desapareixia. Mentre van morint els últims testimonis de la Guerra Civil Espanyola i de la postguerra immediata, la ferida i el seu dolor, no només no ha desaparegut, sinó que segueixen més vius que mai.

Aquesta exposició es va originar gràcies a la visita de cabosanroque i la seva preocupació per les fosses del franquisme, en concret, pels morts del comboi del 23 de març de 1959 que portava 179 cossos trobats a la província de Girona al Valle de los Caídos (actualment Valle de Cuelgamuros). La seva recerca ens va fer pensar en la sèrie “Exhumacions” de Miquel García. L'exposició està vinculada al programa d'arxiu i memòria de l'actual projecte del Bòlit, així com a la línia estratègica de memòria democràtica de l'actual consistori de l'Ajuntament de Girona. La memòria demana una política compromesa amb la cultura del record. No es poden executar polítiques locals o nacionals escapçant les trames subterrànies que donen sentit i forma a cada indret. Territorialitzar la cultura en l'espai és important, és a dir, establir vincles, afectes i projectes en un territori compartit; però també en el temps: aquestes “altres” aliances. Els morts també fan cultura, són el nostre substrat sentimental, intel·lectual i moral.

«ANTÍGONA: ¿No ha juzgado Creonte digno de honores sepulcrales a uno de nuestros hermanos, y al otro tiene en cambio deshonrado? Es lo que dicen: a Etéocles le ha parecido justo tributarle las justas, acostumbradas honras, y le ha hecho enterrar de forma que en honor le reciban los muertos, bajo tierra. El pobre cadáver de Polinices, en cambio, dicen que un edicto dio a los ciudadanos prohibiendo que alguien le dé sepultura, que alguien le lllore, incluso. Dejarle allí, sin duelo, insepulto, dulce tesoro a merced de las aves que busquen donde cebarse. Y esto es, dicen, lo que el buen Creonte tiene decretado, también para ti y para mí, sí, también para mí.»
Antígona, Sòfocles ca. 442 aC

«Hija soy del error. A solas estoy aquí bajo el peso del cielo y sin tierra. ¿Hasta cuando? No puedo vivir sin vida, ni puedo morir sin muerte. (...) Todo se vuelve pesado bajo los vencedores, todo se convierte en culpa, en losa de sepulcro. Todos vienen a ser sepultados vivos, los que han seguido vivos, los que no se han vuelto, tal como ellos decretan, de piedra.»

La Tumba de Antígona, María Zambrano, 1948, escrit a l'exili

Els artistes cabosanroque el 2018 van trobar-se amb l'article "La memòria soterrada de la Guerra Civil" de Joan Pla, a la *Revista de Girona* el 2008. Van decidir convertir aquell diagnòstic històric en un projecte artístic. L'article deia que el 1958, a conseqüència de la imminent inauguració del Valle de los Caídos (pel vintè aniversari de la fi de la guerra), el règim franquista va demanar als governs civils provincials la localització de restes inhumades irregularment durant la guerra. L'èpica del relat i la mesura del mausoleu, exigien molts més cossos dels que s'havien enterrat per voluntat de les famílies dels caiguts del bàndol nacional. El 23 de març de 1959, van sortir en camions els 179 cossos cap al Valle (nota: a l'article es parla de 159, però fruit de la investigació se n'han trobat més de no identificats). Les seves restes s'havien exhumat de 22 fosses de diferents poblacions de la província. Així doncs, els artistes van posar-se a investigar sobre aquestes fosses.

L'any passat vam començar a treballar en el projecte des del Bòlit, Centre d'Art Contemporani de Girona. El Memorial Democràtic va col·laborar-hi també en la part de recerca. Després de contrastar els bancs de memòria, els "forats" es van reduir a 19 municipis, que es corresponen amb aquelles localitats on els morts no han estat identificats.

El que han fet cabosanroque és un pas més en la seva carrera com a artistes. Si el tema de la guerra ja formava part de "Viatges i flors" (en una clara menció a la guerra d'Ucraïna des del punt de vista de les dones i de les criatures), amb aquest projecte defugen els grans noms de la literatura catalana que tant els ha donat a conèixer (Verdaguer, Brossa, Rodoreda...) per endinsar-se en els morts anònims de la guerra.

22 forats per a fer un rèquiem és un oratori laic que visualitza i dona cos sonor a l'esvaïment d'aquests cossos i els seus respectius noms enterrats en fosses comunes de la demarcació de Girona. L'enterrament esborra la seva identitat: primer separant el cos del nom, i, finalment, esfondrant el cos. El seu posterior trasllat i la inhumació a la cripta del Valle, acaba per abolir el límit físic de cada cos, en fondre's amb els fonaments en descomposició de la pròpia arquitectura i amb el cos contigu del monument, on nacionals i republicans es difuminen. És un esvaïment definitiu. Ja no som a temps d'anomenar aquells cossos, però encara podem construir un oratori des de la creació, donar-los aquest nou "cos" musical i visual.

Es tracta d'una instal·lació audiovisual que es construeix a partir de dues representacions complementàries sobre el silenci contingut dins els 22 forats excavats a terra. D'una banda hi ha un conjunt de pesos amb terra extreta dels llocs on suposadament hi havia hagut cada fossa. El pes de la terra de cada forat genera una nota sobre una corda. De l'altra, hi ha els silencis dels vídeos enregistrats a cada forat. Amb aquestes notes i aquests silencis s'ha compost un oratori contemporani, en memòria dels 179 noms que mai podem dir.

Durant el procés per localitzar els emplaçaments exactes de les fosses es va acompanyar, des del Bòlit, la investigació de cabosanroque als diferents bancs de memòria: el del Ministerio, el de la Generalitat, el de l'Arxiu de Girona, el de l'Arxiu Municipal i els registres de la Guàrdia Civil. En la recerca hem comptat amb la col·laboració de la historiadora Queralt Solé i el suport del Memorial Democràtic. Tant el nombre de cossos, com la ubicació de la fossa canviava segons les diferents bases de dades. Aquest ball de xifres i ubicacions parla per sí mateix, denota la complexitat de la memòria. Les fosses que no estaven emplaçades al cementiri no es van localitzar. Davant d'aquesta falta d'informació, els artistes han pres una decisió simbòlica i subjectiva del lloc on s'ha localitzat el "forat". En la recerca també es va parlar amb alcaldes i regidors/es dels diversos municipis. Alguns van respondre amb ganes de col·laborar, d'altres no volien saber res del passat. Cal travessar moltes capes de temps, d'arxius, de terra, de pors i de disputes. Tot parla en llengües i silencis diferents.

«There is no such thing as an empty space or an empty time.
There is always something to see, something to hear.
In fact, try as we may to make a silence, we cannot».
John Cage, *Silence: Lectures and Writings* (1961)

MIQUEL GARCÍA | Exhumació núm.2 | 2024

Miquel García continua la seva recerca sobre les víctimes del franquisme que va començar a fer pública amb *Krematorium* (2021). Una llista negra és una llista realitzada amb la intenció de discriminar, perseguir i fins i tot destruir els continguts als quals es refereix. Creades amb la intenció d'exterminar i fer desaparèixer el que en elles apareix, sovint persones i llibres, les llistes negres s'han confeccionat durant segles com un sinònim de mort. *Krematorium* interpreta la creació d'una llista realitzada amb la col·laboració de l'historiador Benito Bermejo, amb les dades de 5.159 republicans i republicanes assassinats als camps nazis.

L'artista va començar la recerca del projecte "Exhumacions" l'any 2019. La primera "Exhumació" es va produir el 2021 a València, a ARTpúblic, on va presentar una llista amb 5.308 registres de víctimes de la repressió franquista enterrades en fosses comunes al País Valencià, dades facilitades per l'historiador Vicent Gavarda. La llista va ser intervinguda amb pintura termosensible que es desvetllava amb la fricció de la mà dels familiars de la Plataforma d'Associacions de Familiars de Víctimas del Franquismo de las Fosas Comunes de Paterna. Aquesta metodologia, de caràcter físic, filosòfic i memorialístic, l'aplica a tota la sèrie d' "Exhumacions". L'acció es va dur a terme en el terrer conegut com el Paredón de España, un lloc on els franquistes van afusellar 2.238 persones i les van enterrar en fosses comunes en el cementiri de Paterna.

Exhumació núm.2 és una obra multidisciplinària que combina la pintura, la performance i el vídeo per a la realització d'una exhumació simbòlica. L'obra presenta una llista impresa amb més de 5.000 persones soterrades en fosses comunes a Catalunya. El contingut de la llista ha estat tapat amb una pintura termosensible de color negre que impedeix la seva lectura. Per tal de reproduir l'acció d'extreure a la llum allò que ha estat ocultat, es va convidar a l'Associació Pro-Memòria als Immolats per la Llibertat a Catalunya a participar en el projecte i a activar la llista. L'acció es va realitzar al Fossar de la Pedrera de Barcelona, on s'inhumaren 1.717 persones entre els anys 1939 i 1952, de les quals 1.686 van ser afusellades al Camp de la Bota, 8 als fossars del castell de Montjuïc i 23 van ser executades amb el garrot vil a la presó Model de Barcelona. Les famílies de les persones executades desvetllen les dades dels seus parents executats fregant la pintura negra. Mitjançant la calor humana les dades dels seus parents tornen a sortir a la llum. Per a realitzar la peça, Miquel García va rebre l'ajuda de Girona Crea i el Memorial Democràtic, a més a més de la producció del Bòlit. Actualment, l'artista està desenvolupant la recerca per realitzar *Exhumació núm.3* a la ciutat de Madrid.

CRÈDITS

Artistes: cabosanroque, Miquel García

Comissàries: Ingrid Guardiola, Meritxell Ferrer

Documentació 22 forats per a fer un rèquiem: Meritxell Ferrer, cabosanroque

Suport en la documentació: Queralt Solé, Jordi Murillo

Documentació Exhumació núm. 2: Miquel García

Amb la col·laboració de l'Associació Pro-Memòria als Immolats per la Llibertat a Catalunya, Cementiris de Barcelona, IHR Word, CNT de l'Hospitalet del Llobregat i Girona Crea.

Col·laboracions: Ajuntament de Celrà, Ajuntament de Sarrià de Ter, Ajuntament de l'Escala, Ajuntament de Sant Gregori, Ajuntament de Garrigoles, Ajuntament de Sant Martí de Llémena, Ajuntament de Viladrau, Ajuntament de Sant Miquel de Campmajor, Ajuntament de Bolvir, Consell Comarcal del Pla de l'Estany, Arxiu Municipal de Girona, Arxiu Històric de Girona, Revista de Girona, Memorial Democràtic.

Equip: Ingrid Guardiola, Farners Cabra, Alícia Calaf, Meritxell Ferrer, Xavi Cantó i Diana Sans

Disseny gràfic: Goodmood

Muntatge: Xavier Torrent, Quim Gironella i Ander Condón

Retolació: Vidcus. Impressió i retolació

Fotografia: Carles Palacio

Vídeo: Icona Serveis Culturals

Arxiu: Cultural Rizoma

PROGRAMA PÚBLIC

Dijous 27 de juny a les 19 h

Bòlit_LaRambla

Visita comentada a l'exposició

Amb cabosanroque i Miquel García

Dijous 3 d'octubre a les 19 h

Centre Cultural La Mercè

De tomba a refugi: viure emboscats

Amb Joan Nogué i Maxi Fuentes

Cicle "Tombes, refugis i franquícies: la lluita per un sostre digne".

El bosc és un dels elements del paisatge més interessants pel fet de tenir una història caracteritzada des dels seus orígens per una profunda dualitat. Les seves dimensions materials i espirituals, tangibles i intangibles, reals i simbòliques, es barregen i s'interrelacionen una i altra vegada al llarg dels segles.

Maxi Fuentes parlarà sobre com els emboscats, els exiliats i els refugiats van ser, i continuen sent, una expressió fonamental de les guerres civils i els processos socials i polítics traumàtics. Són figures que ens permeten pensar el bosc com a espai de lluita política i escenari de mort, vida i refugi. Les dues guerres mundials, la Guerra Civil espanyola, i tots els conflictes posteriors a 1945 així ho demostren.

Joan Nogué esbossarà una sintètica evolució històrica del bosc i mostrarà com, paradoxalment, avui dia, confinat progressivament per l'extensió de les terres de cultiu a les àrees més marginals del territori, el bosc ha tornat a convertir-se en el paisatge refugi que ja havia estat.

Per a visites de grup podeu escriure a: bolit@ajgirona.cat

**Girona
Cultura**

Ho organitza:

Amb el suport de:

Hi col·laboren:

Ho patrocina:

iGuzzini